PANEMUNĖS PILIES ŠIAURINIO KORPUSO ŽVALGOMIEJI TYRINĖJIMAI

Algirdas ŽALNIERIUS

Žvalgomieji archeologiniai tyrinėjimai prie Panemunės pilies Š korpuso buvo atlikti 2002 m. birželio mėn. Tyrinėjimų tikslas – ištirti vietas, kur numatoma įrengti laikinus lietaus nutekėjimo griovius, surenkančius lietaus vandenį nuo plokščio Š korpuso rūsio stogo. Archeologinių tyrinėjimų metu buvo ištirtas 23,4 m^2 plotas.

Panemunės pilis yra Jurbarko r., 14 km į R nuo Jurbarko, dešiniajame Nemuno krante, prie kelio Kaunas–Jurbarkas.

Iki XVI a. pabaigos Panemunės dvaras priklausė Stankevičių-Bilevičių giminei. S. Stankevičius-Bilevičius 1595 m. užstatė Panemunės dvarą J. Eperješui už 4 milijonus kapų grašių. Bet jau 1597 m. J. Eperješas dvarą nusipirko už 14 milijonų kapų grašių. Pardavimo akte pilis neminima, jos pastatymą reikia sieti su Eperješų gimine. Atrodo, kad pilies statyba buvo pradėta 1604 m. Pradžioje buvo pastatytas R korpusas, kuriame buvo įrengtos gyvenamos patalpos. Kartu buvo statomas Š korpusas ir P bei V, iš pradžių gynybinės paskirties pilies sienos. Atrodo, kad statyboms vadovavo karaliaus architektas P. Nonhartas, su kuriuo Eperješai palaikė glaudžius ryšius.

Pilies rekonstrukciją XVII a. viduryje atliko J. Eperješo sūnus Kristupas. Buvo pakeistas pilies planas, rūmų langų ir durų angos, pastatyti du nauji ŠR ir ŠV bokštai.

1753 m. Panemunės pilį nupirko L. Igelstromas. 1759 m. pilį ir dvarą už 19 milijonų talerių jis pardavė LDK vėliavininkui A. Gelgaudui, kuris atliko didžiausią ir paskutinę rūmų rekonstrukciją. Renesansinės pilies ansamblis su uždaru kiemu buvo perdirbtas į U raidės plano rūmus su pagrindiniu korpusu centre ir dviem šoniniais korpusais. Apie 1780 m. buvo nugriautas Š korpusas, pagrindinės gyvenamos patalpos iškeltos iš R į P korpusą. Po 1831 m. sukilimo pilis buvo sekvestruota ir perduota iždo žinion. Nuo to laiko pilis stovėjo apleista ir pamažu nyko. XIX a. pabaigoje čia buvo įrengtas grūdų sandėlis, patalpos buvo nuomojamos įvairiems ūkiniams tikslams. Tarpukaryje pilis buvo perduota Švietimo ministerijai, Kultūros departamentui. 1938–1940 m. buvo atliktas būtiniausias pilies korpusų remontas. 1954 m. pradėti pilies tyrinėjimo, restauravimo, konservavimo darbai tęsiasi iki šiol.

1956 m. R pilies korpusą tyrinėjo K. Mekas, atkasęs vidaus sienas ir ŠR bokšto pamatus. 1959–1960 m. V korpuso aplinką tyrinėjo E. Milčiūtė. 1981 m. geologinių tyrimų priežiūrą vykdė A. Lisanka. Buvo patikrinti pamatai prie ŠR bokšto ir P bei R korpusų. 1994–1995 m. A. Žalnierius tyrinėjo R ir V korpusą. Buvo patikslinti anksčiau vykdytų tyrinėjimų duomenys apie R korpusą, rasti tualetų pamatai, aplinkos ir kiemų paviršiai, o prie V korpuso – ankstesnio užstatymo liekanos (žr. *ATL 1994 ir 1995 metais*, V., 1996, p. 180–185).

1

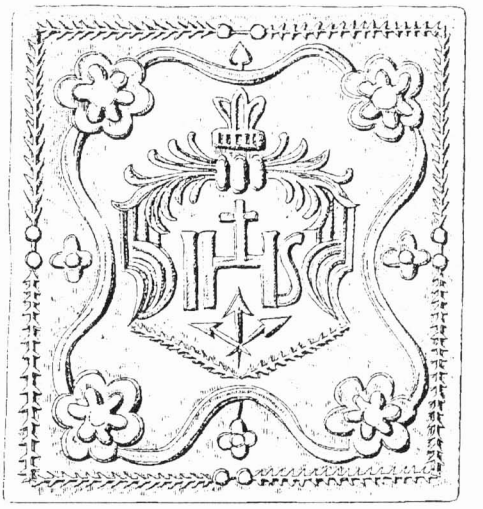

2

62 pav. XVII–XVIII a. kokliai. 1 – XVII a. pradžios herbinis koklis su Janušo Eperješo inicialais, 2 – XVIII a. koklis su Jėzuitų ordino simbolika. *V. Trečiokienės pieš.*
Fig. 62. Tiles of the 17th–18th centuries. 1 – armorial tile with initials of Janush Eperjesh dated to the 17th century, 2 – tile symbolising the Jesuits' Order dated to the 18th century.

Tyrinėjimų metu nustatyta, kad prie korpuso Š sienos yra susidaręs 60–120 cm storio kultūrinių sluoksnių klodas, kurio didesnę dalį sudaro XVII–XVIII a. pilies rūmų rekonstrukcijų ir remontų metu supilti griuvenų ir šiukšlių sluoksniai. Viršutiniai sluoksniai supilti rūmų restauracijos metu. Virš pirminio žemės paviršiaus, kurį visose tirtose vietose sudaro oksiduotas vidutinės ir stambios frakcijos žvyras, tik V korpuso gale rastas per ilgesnį laiką susiklostęs kultūrinis sluoksnis, o R gale – greičiausiai rūmų statybos meto laužavietės vieta. Rastas kultūrinis sluoksnis galėjo susiklostyti ir iki pilies rūmų statybos. Š korpusui pamatų duobė kasta tiesiai nuo pirminio žemės paviršiaus, nors neatmestina prielaida, kad čia buvęs senesnis kultūrinis sluoksnis nukastas rūmų statybos metu. Korpuso pamatai mūryti iš lauko riedulių ir plytų, ryštų baltu riebiu kalkių skiediniu. R dalyje, nugriovus korpusą, sienos išliko nuo 20 iki 80 cm virš pamatų lygio, V dalyje pamatai buvo išardyti žemiau buvusio žemės paviršiaus. Ketvirtoje perkasoje buvo rastas prie korpuso pamatų priglausto priestatėlio V pamatas. Šešto–septinto dešimtmečio rūmų tyrinėjimų metu šis priestatėlis buvo atkastas nurodant, kad tai pirmame korpuso statybos etape įrengta virtuvės paplavų duobė. Tačiau sprendžiant iš plytų dydžio, šį statinį reiktų priskirti vėlesniam negu pirmas statybos laikotarpiui.

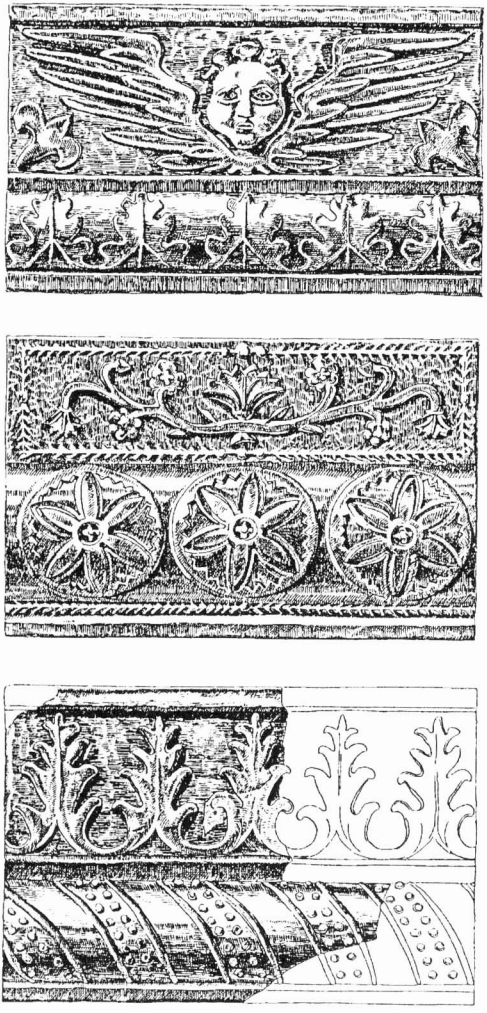

63 pav. Žaliai glazūruoti karniziniai kokliai.
V. Trečiokienės pieš.
Fig. 63. Green-glazed tiles.

R korpuso gale, virš pirminio žemės paviršiaus supiltas 20–80 cm storio griuvenų, pilkos žemės mišinio sluoksnis. Pirmoje perkasoje griuvenose yra prisimaišę molio. V gale kastose perkasose supiltas tik iki 95 cm storio griuvenų sluoksnis. Pagal griuvenose rastus archeologinius radinius galima spręsti, kad griuvenos ir šiukšlės buvo pilamos ne vienu metu. R korpuso gale griuvenose su molio priemaiša buvo rastos XVIII a. datuotinų koklių ir buitinės keramikos šukės, o toliau į V kastose perkasose – XVII a. pradžioje pagamintų koklių ir vėlesnių, XVII a. vidurio – antrosios pusės, buitinės keramikos šukių. Matyt, kokliai buvo išmesti remontuojant ar perstatant Š korpuse buvusiais krosnis, o buitinė sudužusi keramika iš virtuvės buvo išmetama tiesiai į lauką. Tik V korpuso dalyje prie sienos supiltas švarias, be priemaišų griuvenas galima priskirti korpuso nugriovimui 1780 m.

Prie R korpuso dalies supiltame griuvenų sluoksnyje buvo rastos XVII a. pradžia – pirmąja puse datuotinų polichrominių, žaliai glazūruotų ir neglazūruotų koklių šukės, puoštos Eperješų giminės herbais su Jonušo ir jo sūnaus Kristupo inicialais (62:1 pav.). Kiti kokliai puošti stilizuotu augaliniu, geometriniu, zoomorfiniu ornamentu. Didesnė rastų koklių dalis yra glazūruoti žalia glazūra, bet rasta ir polichrominių bei baltai–mėlynai glazūruotų koklių fragmentų. Neglazūruotų koklių yra mažiausiai. Labai įdomūs ir išskirtini rekonstruoti karnizinių koklių ornamentai. Kokliai žaliai glazūruoti, puošti stilizuotu augaliniu–geometriniu ornamentu, angelo galva su sparnais (63 pav.). Rastieji XVII a. kokliai pagal savo ornamento stilistiką, gamybos technologines ypatybes ir dydžius yra labai artimi Kaune gamintiems kokliams, ir atrodo, į pilies rūmus buvo atvežti iš Kauno. Dalies koklių ornamentas yra gerai pažįstamas ir dažnai

randamas Kauno senamiestyje, dalis koklių pagaminta pagal Panemunės pilies šeimininkų individualų užsakymą.

Iš XVIII a. datuotinų koklių išskirtinas koklis, ornamentuotas stilizuotu augaliniu–geometriniu ornamentu ir Jėzuitų ordino simbolika (62:2 pav.). Neįprasto formato kokliai yra lygiu paviršiumi, su baltame fone nutapyta žalia žydinčio augalo šakele, savo dydžiu gerokai mažesni už randamus pilies rūmuose. Greičiausiai šie kokliai buvo atvežti iš vakarinių LDK rajonų arba iš Prūsijos.

Buitinę keramiką sudaro redukcinėje ir oksidacinėje aplinkose degtų virimo puodų, stalo indų šukės. Didesnę dalį sudaro redukcinėje aplinkoje degtų indų fragmentai. Indų pakraštėliai įvairiai profiliuoti, vieno indo peteliai puošti įstrižomis įkartėlėmis. Rastos net ir ąsočio, dubenėlio, indo dangtelio, lėkštės šukės, degtos redukcinėje aplinkoje, tai retai pasitaiko šio laikotarpio miestų archeologinėje medžiagoje. Redukcinė indų degimo technologija miestų buitinėje keramikoje naudota XV–XVI a. pradžioje. Panemunės pilies atveju tokios keramikos atsiradimas XVII a. sluoksniuose šiuo metu sunkiai paaiškinamas, nors redukcinės keramikos rasta tyrinėjant Veliuonos miestelį ir viršutinį papilį bei kitus Panemunės miestelius, kur ji datuojama XVII–XVIII a. Galbūt tai senų keramikos gamybos technologijų pakartojimas ir rastąją pilyje redukcinę keramiką galima datuoti XVII a. Kartu rasta ir oksidacinėje aplinkoje išdegtų puodynių, lėkščių, keptuvių šukių, savo gamybos technologija niekuo nesiskiriančių nuo to laikotarpio gaminių.

Tvarkant teritoriją, esančią prie Š korpuso sienos, reikia pažeminti žemės paviršių iki geologinių sluoksnių, nukasant 60–120 cm storio supiltinius griuvenų sluoksnius. Teritorijos tvarkymo darbus, atsižvelgiant į labai gausius archeologinius radinius, būtina vykdyti tik rankiniu būdu, prižiūrint archeologui.

PANEMUNĖ CASTLE NORTHERN BLOCK SURVEY EXPLORATION

In the Panemunė castle built in 1604, the area of 23.4 m^2 was explored. Hand-thrown pottery and fragments of different tiles dated to the 12th–18th centuries were found there.

KLAIPĖDOS PILIAVIETĖ

Klaidas PERMINAS, Vladas ŽULKUS

2002 m. KU atliko žvalgomuosius archeologinius tyrimus Klaipėdos piliavietėje. Ruošiantis miesto jubiliejinei (750 m.) šventei, prieš tvarkant teritoriją buvo nuspręsta pakloti lietaus kanalizaciją iš Didžiojo bokšto. Tam nuo Didžiojo bokšto iki Princo Frydricho bastiono R kurtinos galo (ten, kur ji nuardyta) turėjo būti prakasta tranšėja su šuliniais. Dalis teritorijos tarp Didžiojo bokšto ir R kurtinos jau yra tyrinėta, ten buvo atidengti išorinio pilies kiemo grindinių fragmentai (tyrimų metu jie buvo preparuoti antrą kartą). Vieta tranšėjai, kitaip nei siūlė projektuotojai, buvo pa-